

УДК 323.15(=161.2):304.5+008

DOI: 10.24144/2078-1431.2025.2(35).115–122

Петро Токар,
кандидат соціологічних наук,
директор ННІ євроінтеграційних досліджень,
доцент кафедри міжнародних студій та
суспільних комунікацій УжНУ, експерт проєкту В-4
«Інклюзивна ЦСЄ: виклики та інтеграція біженців з України»

Світлана Зуб,
провідний фахівець ННІ євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті досліджується роль української діаспори як активного суб'єкта культурної дипломатії та її взаємодія з університетами, які об'єднують національну спільноту, діаспору і міжнародні академічні мережі. Окреслено основні виклики, спричинені війною, процесами глобалізації та цифрової трансформації, а також визначено роль університетів у розвитку мережевої моделі культурної дипломатії. Запропоновано можливі напрями поглиблення співпраці між діаспорою й академічним середовищем задля посилення міжнародного іміджу України, утвердження її культурної ідентичності та інтеграції у світовий простір.

Ключові слова: українська діаспора, культурна дипломатія, університети, м'яка сила, академічна мобільність.

The article explores the role of the Ukrainian diaspora as an active subject of cultural diplomacy and its interaction with universities that unite the national community, diaspora, and international academic networks. The main challenges caused by the war, globalization, and digital transformation processes are outlined, and the role of universities in the development of a network model of cultural diplomacy is also determined. Possible directions for deepening cooperation between the diaspora and the academic environment are proposed to strengthen the international image of Ukraine, establish its cultural identity, and integrate it into the world space.

Keywords: Ukrainian diaspora, cultural diplomacy, universities, soft power, academic mobility.

У сучасних глобальних умовах, коли державотворення, міжнародна підтримка та збереження культурної ідентичності тісно переплітаються, роль культурної дипломатії набуває особливої ваги. Для України, яка водночас переживає глибокі внутрішні трансформації та протистоїть зовнішній агресії, інструменти «м'якої сили» — передусім через культуру, освіту, науку та діаспору — стають стратегічно важливими. Водночас універси-

тети функціонують як осередки знань, міжкультурного обміну, інтернаціоналізації та діалогу культур [5]. У цьому контексті взаємодія між українською діаспорою та університетами відкриває значний потенціал для зміцнення культурної дипломатії України.

Метою цієї статті є дослідження ролі української діаспори у розвитку культурної дипломатії та визначення місця університетів як центрів, що поєднують діаспору, академічну спільноту та міжнародну освітню екосистему. У роботі розглядаються: основні функції діаспори у сфері культурної дипломатії; виклики й можливості сучасного етапу розвитку; роль університетів як інтеграційних інституцій; синергія діаспори, дипломатії й університетів та перспективи їх подальшої взаємодії [2].

Виклад основного матеріалу. Культурна дипломатія посідає важливе місце у зовнішньополітичній стратегії України, оскільки сприяє формуванню її позитивного міжнародного іміджу та розвитку міждержавного співробітництва. Історично українська держава активно використовувала мистецтво й культуру як інструменти зміцнення свого авторитету у світі, однак у контексті сучасних геополітичних викликів, зокрема російської агресії, цей напрям набув особливої актуальності. У зв'язку з цим постає потреба проаналізувати, як історичні етапи становлення культурної дипломатії вплинули на формування сучасної зовнішньої політики України.

Сучасна концепція культурної дипломатії України значною мірою спирається на ідеї «м'якої сили», що передбачає здобуття міжнародної підтримки не через військові чи економічні інструменти, а шляхом культурного впливу. Українська культурна дипломатія має глибоке історичне підґрунтя: протягом століть національна культура відіграла визначальну роль у збереженні ідентичності народу, особливо в умовах іноземного панування. Так, культурні здобутки Київської Русі та доби українського бароко справили помітний вплив на розвиток дипломатичних і культурних контактів. Сьогодні цей історичний спадок активно переосмислюється й використовується у сучасних культурних ініціативах, спрямованих на зміцнення позицій України на міжнародній арені [2].

Разом із тим, сучасна культурна дипломатія України стикається з рядом серйозних викликів. Збройна агресія на сході країни та економічні труднощі суттєво обмежують фінансування культурних ініціатив, що ускладнює реалізацію повного потенціалу культури як інструмента дипломатії. Попри це, все активніше розвиваються недержавні проекти, спрямовані на підтримку культурної присутності України у світі. Зокрема, мережа Global Ukrainians відіграє помітну роль у популяризації української культури за кордоном і сприяє формуванню позитивного міжнародного іміджу держави.

Одним із ключових бар'єрів залишається нестача узгодженої державної стратегії у сфері культурної дипломатії. Часто культура використовується як інструмент для досягнення короткострокових політичних цілей, що може перешкоджати формуванню сталого позитивного образу України у світі. У цьому контексті важливо, щоб Україна не лише презентувала своє історичне та культурне надбання, а й активно демонструвала сучасні

творчі досягнення, здатні викликати зацікавлення та відгук у міжнародної аудиторії [4].

Українська діаспора є одним із провідних чинників культурної дипломатії, адже сприяє поширенню знань про Україну, популяризації її культури та зміцненню позитивного іміджу держави у світі. Ця діяльність реалізується через створення культурних, освітніх і наукових інституцій, організацію інформаційних кампаній, а також активну взаємодію з громадськістю та політичними і науково-освітніми колами країн перебування [1].

Основні напрями діяльності української діаспори:

- Популяризація української культури:

Діаспора активно знайомить світову спільноту з українськими традиціями, мистецтвом, літературою та історією, роблячи національну культуру доступною й привабливою для іноземної аудиторії.

- Формування позитивного міжнародного іміджу України:

Завдяки своїй культурній, інформаційній та громадській діяльності українські громади сприяють створенню позитивного образу держави за кордоном, водночас протидіючи дезінформації та стереотипам.

- Захист і просування інтересів України:

Діаспорні організації та активісти беруть активну участь у політичному й громадському житті країн свого проживання, відстоюючи українські національні інтереси — особливо в періоди боротьби за незалежність і державний суверенітет.

- Формування мереж підтримки спільнот:

Створені діаспорою національно-культурні, освітні, наукові, молодіжні та релігійні центри стають осередками згуртування українців за кордоном, сприяють збереженню культурної самобутності та зміцненню зв'язків між Україною й світовою українською спільнотою [7].

Так, у 2009 р. на базі Посольства України в Республіці Казахстан було відкрито Культурно-інформаційний центр (КІЦ), що мав стати осередком роботи з українською спільнотою Республіки Казахстан, громадськими організаціями, ефективно сприяти розвитку таких важливих напрямків співпраці, як освіта, наука і культура. Та незручне розташування КІЦ (напівпідвальне приміщення Посольства), відсутність відповідних матеріально-технічних, організаційних, комунікативних можливостей стали перешкодою для доступу зацікавлених в його роботі осіб, а його діяльність обмежувалася проведенням зборів активу астанинської громади «Ватра», репетицій вокального колективу «Червона калина» та зустрічей учасників гуртка народно-прикладного мистецтва, що діє при громаді. Були також спроби проведення засідання літературно-історичного гуртка «Струмок» за участю українських дипломатів тощо. На той час КІЦ не міг мати своїх працівників, навіть на громадських засадах, а тому важко йшло залучення до його діяльності волонтерів, широкої громадськості.

На початку 2011 р. було розроблено нову Концепцію створення та функціонування Центру, за якою новий осередок під назвою «Український центр науки і культури» (далі Центр) створювався на базі Євразійського

національного університету ім. Л.М. Гумільова (далі ЄНУ) і отримував належну можливість стати базою для розширеної популяризації української культури в широкому колі казахстанської громадськості, перш за все в науково-освітньому середовищі столиці і Республіки загалом. Правовою основою повноцінної діяльності Центру стала Угода між Посольством України в РК та ЄНУ від 1 вересня 2011р. щодо двостороннього співробітництва в галузі науки, культури та освіти, котра сприяла більш повному задоволенню мовних, культурних та інформаційних потреб української діаспори в Казахстані.

Згідно з Угодою, за умови безкоштовної оренди, Центр має змогу користуватися залами засідань на 40 місць, актовими залами на 180 та 620 місць, спортивними, хореографічними та читальними залами, бібліотекою, як і іншим вузівським підрозділам, друкуватись на поліграфічній базі ЄНУ. За останні роки співробітниками Центру та дипломатами Посольства України бібліотека була істотно поповнена творами українських та зарубіжних авторів XIX-XX століть. За час, що минув від вересня 2011 р., в Центрі створено медіатеку, сформовано підбірку україномовних ЗМІ, що видаються в РК, представлено експозицію виробів українського прикладного мистецтва, здійснено дизайн та оформлення приміщення, придбано проектор, копіювальну, відео та аудіотехніку, інше обладнання, завершується формування власної веб-сторінки.

24 листопада 2011 р. відбулася офіційна презентація «Українського центру науки і культури» при Посольстві України в РК за участі видних високопосадовців Республіки Казахстан та України.

На сьогодні Центр набуває все більшої популярності серед казахстанців, як українського, так і іншого походження. Наприклад, на базі Центру разом з керівництвом школи-комплексу №47 відкрито курси з вивчення української мови, а Радою українців Казахстану, УНКЦ «Оберіг» та «Ватра» (м. Астана) започатковано користування залами студентської філармонії для вокальних і танцювальних колективів української діаспори, створено вокальну та інструментальну групи при УНКЦ. В академічній бібліотеці ЄНУ до 1000-ліття Софійського собору і 20-ї річниці двосторонніх українсько-казахстанських відносин проведено відповідні тематичні та інші (вечір пам'яті жертв Голодомору та політичних репресій тощо) заходи, виставки українських художників тощо.

На засіданні Громадської Ради при Посольстві України в РК, що також пройшло на базі Центру у березні 2011 р., учасниками було схвалено питання про спорудження пам'ятника репресованим українцям, які відбували покарання в таборі «АЛЖИР», а вже 15 травня т.р, у день вшанування в Україні жертв політичних репресій, його було відкрито. Продовженням співпраці з Україною став Меморандум між Посольством України в РК та ЄНУ, підписаний у травні 2011 р., в рамках якого пройшло стажування чисельної делегації викладачів та студентів Київського національного університету ім. Т. Шевченка в ЄНУ та відбулася низка науково-освітніх і культурних заходів. Лише з 24 листопада по 11 грудня 2011 р. організовано курс лекцій професорів Київського національного університету

ім. Т. Шевченка В.І. Сергійчука та Г.П. Савченка, їхню участь в конференціях і круглому столі, присвячених 20-річчю незалежності України і Республіки Казахстан та ін.

Але перша і найголовніша ідея утвореного Центру — це проведення різноманітних заходів, присвячених шевченківській тематиці. Ще у березні 2011 р., спільно з ЄНУ, представниками української діаспори та за участю МЗС РК і дипломатичного корпусу, представленого в Астані, було проведено засідання круглого столу з нагоди 150-річчя від дня смерті та 197-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка на тему: «Тарас Шевченко: Україна і Казахстан». За підсумками засідання Центром видано збірку матеріалів: доповіді, виступи, статті тощо. Це стало доброю традицією і уже проведено більше 10-ти читань.

За ініціатииви Центру на базі ЄНУ ім. Л. Гумільова, 13 березня 2013 р., відбулося засідання Круглого столу та концерту художньої самодіяльності, присвячених творчості Т. Шевченка, виставки книг Кобзаря, виданих за останні 60 років. Доречно зауважити, що під час проходження Днів культури Казахстану в Україні (28 квітня 1 травня 2013 р.), Міністри культури двох країн підписали план спільних заходів з нагоди 200-річчя від дня народження Т. Шевченка, який був цілком реалізований.

Центр також намагається брати активну участь у залученні казахстанських громадян до культурно-мистецьких акцій, що проходять в Україні. Так, у 2012 р. відбулися поїздки дітей української школи-комплексу №47 для участі у X Міжнародному дитячому фестивалі «Змінимо світ на краще», організовано літній відпочинок групи казахстанських дітей у таборі «Водограй» на Закарпатті тощо. Крім зазначених заходів, щороку, на початку навчального року, спільно з Радою українців Казахстану, в українській школі-комплексі №47, СШ №28 та недільних школах Астани проводиться свято Знань, День учителя, Свято української писемності та мови.

Найактивнішу участь в роботі Центру з боку українських організацій, використанні його наявної бази бере Республіканське об'єднання «Рада українців Казахстану». Так, однією з найголовніших подій в культурно-мистецькій сфері Астани стало проведення Центром та Радою 18 вересня 2011 р. Першого Міжнародного фестивалю української культури, присвяченого 20-річчю незалежності України.

Одним з пріоритетних напрямків роботи УЦНК стало здійснення якісно нового підходу в діяльності Центру з організації двостороннього співробітництва у сфері науки та освіти. Від часу створення Центру, його тодішнім керівником П. Токарем та заступником З. Кабульдіновим проведено цикл лекцій та тренінгів з питань етносоціології й етнополітики, елітології, міграційних проблем сучасності та їх відображенні в історії України і Казахстану.

Низка заходів проводиться спільно з ЄНУ. Співробітники УЦНК (З.Кабульдінов, Ж.Тулєубаєв) взяли участь у підготовці Конкурсу творчих робіт (малюнків) школярів, студентів, магістрантів Республіки Казахстан «Қаһармандарға тағзим» («Уклін героям»), присвяченого 67-ій річ-

ниці Перемоги і 100-річчю з дня народження Л. Гумільова. Всі 67 картин були передані в дар лікувальному закладу. У вересні 2012 р. співробітники УЦНК З. Кабульдінов і П. Токар увійшли до складу Організаційного комітету ЄНУ з підготовки міжнародної наукової конференції, а також інших заходів, присвячених 100-річчю Л. Гумільова (10-11 жовтня 2012 р.). Крім цього, в Центрі тривала активна робота з залучення вчених України на викладацьку роботу до ВНЗ Астани.

У 2013 р. на базі УЦНК було проведено низку заходів у рамках науково-гуманітарної та громадської співпраці. Так, 11 березня 2013 р. на базі УЦНК відбувся Круглий стіл на тему «В.І. Вернадський у контексті українсько-казахстанських взаємозв'язків», присвячений 150-річчю з дня народження видатного вченого. У роботі круглого столу взяли участь вчені та громадські діячі, які займаються дослідженням життя й діяльності В.І. Вернадського, дипломати, члени методради УЦНК.

В УЦНК ведеться активна науково-дослідна робота, здійснюється зв'язок з іншими науково-дослідними підрозділами ЄНУ ім. Л. Гумільова (факультети, відділ науки, кафедра Євразійських досліджень, загін «Меморіальна зона», НДЦ «Євразія»), багатьма вишами Казахстану та України, Харківським міським національним товариством казахів «Бірлік» тощо). Спільно з Карагандинським Університетом «Болашак» здійснювався збір інформації про українців-в'язнів «КарЛагу» за темою «Українці в КарЛагу». Практична частина діяльності пошукової археологічної експедиції реалізується спільно з іншими кафедрами ЄНУ, вузами та іншими залученими до проєкту під керівництвом УЦНК організаціями. Крім того, була проведена активна робота з підготовки публікації словника енциклопедії «Українці в Казахстані» (З. Кабульдінов), видання книги «Голод в Україні та Казахстані: історичні паралелі» (П. Токар, З. Кабульдінов), збірки «Шевченко і Казахстан» (П. Токар).

Робота Центру постійно висвітлювалася на сайті Посольства України в РК, сайті Євразійського національного університету ім. Л. Гумільова, а з травня 2013 р. на власному сайті УЦНК (www.ukraine-center.kz) і спеціальних випусках «Вісника» Центру. Співробітниками центру протягом року опубліковано 8 статей за результатами наукових досліджень і участі у наукових заходах, а також інтерв'ю і статті в журналі АНК «Менің ЕЛІМ» («Моя країна»), інших виданнях та ЗМІ, в т.ч. казахською мовою.

Таким чином, після створення Центру Посольство України в РК помітно активізувало свою діяльність у сфері культури, науки й освіти та у сфері науково-технічного співробітництва. Це дозволило вийти на новий рівень науково-гуманітарного співробітництва в рамках двосторонніх відносин і євразійського простору, активізації контактів ПУ з українською діаспорою Казахстану та інших країн ЦА, більш системно продовжувати і розвивати шевченкіану в Казахстані.

Співпраця української діаспори та університетів формує нову модель культурної дипломатії — мережеву, багаторівневу й інтеграційну за своєю суттю. Серед перспективних напрямів цієї взаємодії можна виокремити:

- Створення глобальних освітньо-культурних мереж, які поєднують університети, діаспорні організації та національно-культурні центри;
- Реалізацію спільних наукових проєктів, присвячених вивченню української тематики, діаспорних процесів і розвитку культурної дипломатії;
- Розроблення культурно-освітніх програм, спрямованих на популяризацію української мови, літератури та мистецтва за кордоном;
- Активне використання цифрових інструментів — онлайн-платформ, електронних архівів, віртуальних виставок, що інтегрують ресурси університетів і діаспори;
- Посилення ролі університетів як комунікативних містків між Україною та її діаспорою, які сприяють взаємообміну знаннями, культурними цінностями та соціальними ініціативами.

Такий підхід має стратегічне значення для України, оскільки сприяє зміцненню міжнародної підтримки, формуванню позитивного іміджу держави та її глибшій інтеграції в європейський і глобальний освітньо-культурний простір.

Висновки. Українська діаспора та університети є провідними суб'єктами культурної дипломатії сучасної України [3]. Діаспора виконує цю роль завдяки своїй глобальній присутності, культурній активності та розгалуженим транснаціональним зв'язкам, тоді як університети — завдяки функції центрів знань, академічного обміну та міжнародного партнерства. Їхня взаємодія формує оновлену модель культурної дипломатії, що поєднує державний, громадський та академічний виміри. Для подальшого зміцнення цієї ролі варто розвивати мережеві науково-освітньо-культурні платформи, узгоджувати державну політику щодо підтримки діаспори й університетів, а також активізувати наукові дослідження у сфері культурної дипломатії та діаспорних студій [6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. С.Ю. Лазебник. Роман з діаспорою. Історія і сьогодення взаємовідносин. — К.: Істина, 2012. — 200 С.
2. Закордонне українство: сутність, структура, самоорганізація. Підручник / В.Б. Євтух, А.А. Попок, В.П. Трощинський, С.Ю. Лазебник, В.М. Андрієнко, М.В. Андрієнко, Т.В. Федорів, В.С. Гошовський, С.О. Штепа; За ред. В.Б. Євтуха. — К.: Альтерпрес, 2011. — 304 с.
3. Міль А.В. Концепт БІЖЕНЕЦЬ: лінгвокультурний вимір (2014-2021 рр.): монографія. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2024. 416 с.
4. Розумна О. П. Культурна дипломатія України: стан, проблеми, перспективи: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2016. 53 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-09/kultu_dupl-26841.pdf (дата звернення: 26.09.2024).
5. Савон К. Вплив політики «м'якої сили» на імідж держави. Актуальні проблеми політики. 2020. Вип. 66. С. 112–117.
6. Савон К. Українська культурна дипломатія в умовах інформаційної війни. Журнал міжнародної політики. 2020. № 4. С. 33–45.

7. Isar Y. R., Triandafyllidou A. Introduction to this special issue «Cultural diplomacy: what role for cities and civil society actors?» *International Journal of Politics. Culture and Society*. 2021. Vol. 34. Pp. 393–402.

REFERENCES

1. Lazebnyk, S. Yu. (2012). *Roman z diasporoyu. Istoriya i sohodennya vzayemovidnosyn [Romance with the diaspora. History and present of relationships]*. Kyiv: Istyna [in Ukrainian].
2. V.B. Yevtukh, A.A. Popok, V.P. Troshchyns'kyi, S.YU. Lazebnyk, V.M. Andriyenko, M.V. Andriyenko, T.V. Fedoriv, V.S. Hoshovs'kyi, & S.O. Shtepa; (2011). *Zakordonne ukrajinstvo: sutnist, struktura, samoorganizatsiya [Ukrainians abroad: essence, structure, self-organization]*. Kyiv: Alterpres [in Ukrainian].
3. Milo A.V. (2024). *Kontsept, Bizhenets: linhookulturnyy vymir (2014-2021 rr.) [Concept, Refugee: Linguistic and Cultural Dimension (2014-2021)]*. Uzhhorod: Vyd-vo UzhNU «Hoverla» [in Ukrainian].
4. Rozumna O. P. (2016). *Kul'turna dyplomatiya Ukrayiny: stan, problemy, perspektyvy [Cultural diplomacy of Ukraine: status, problems, prospects]*. Kyiv: NISD. Retrieved September 9, 2024, from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-09/kultu_dypl-26841.pdf [in Ukrainian].
5. Savon K. (2020). *Vplyv polityky «m'yakoyi syly» na imidzh derzhavy [The impact of «soft power» policy on the image of the state]*. *Aktual'ni problemy polityky*, 66, 112-117 [in Ukrainian].
6. Savon K. (2020). *Ukrayins'ka kul'turna dyplomatiya v umovakh informatsiynoyi viyny [Ukrainian cultural diplomacy in the context of information warfare]*. *Zhurnal mizhnarodnoyi polityky*, 4, 33-45 [in Ukrainian].
7. Isar Y. R., & Triandafyllidou A. (2021). Introduction to this special issue «Cultural diplomacy: what role for cities and civil society actors?» *International Journal of Politics. Culture and Society*, 34, 393-402. [in English].